

FUNDAMENTĂRI EPISTEMICE ALE CONSTRUCȚIEI ETICE POST(TRANS)MODERNE

Paradigma transmodernă, are ca fundament unificarea. Presupoziția implicită a paradigmei este aceea că, în ciuda aparenței unei lumi scindate în niveluri de existență, se poate identifica o unitate fundamentală, care se repetă fractalic în toate nivelurile existenței. Într-o lume fractalică și fără granițe reale, care pare dominată de complementaritate mai mult decât de disjuncție, a face știință pozitivistă, centrată pe studiul obiectului ca sistem izolat, este ca și cum ți-ai asuma eșecul, ignorând tocmai integralitatea sistemică din care obiectul face parte. Lumea este văzută ca o holarhie de sisteme de procese ordonate.

* *
*

Epistemologia pe care o considerăm specifică transmodernității este una de factură construcționistă care propune trecerea științei de la cunoașterea adevărului și explicarea cauzală a lumii către construirea modelelor

cognitive, care să constituie o mai bună “interpretare a rezultatelor”. Complementară deconstrucției postmoderne, construcționismul păstrează de la aceasta caracterul antirealist, pluralitatea experiențelor și interpretărilor într-o lume plurală sau chiar într-o pluralitate de lumi, corelarea sensului cu voința interpretativă. Se detașează de aceasta prin medierea socială sau culturală a interpretării. Nu există un sens unic care să corespundă unui adevăr unic, ci o pluralitate de sensuri, oglindiri ale întregului în diversele niveluri ale fractalului existenței. Epistemologia construcționistă are în vedere apariția paradigmelor științifice, sociale și culturale ca pe o ”negociere” a interpretărilor oferite datelor provenite dinspre realitatea empirică sau din alte spații ale cunoașterii cum ar fi teoretizări, modele etc. Construcționismul este o paradigmă conform căreia “harta” prin care este citită realitatea nu reprezintă altceva decât o continuă negociere a interpretării. Paradigmele științei sunt interpretate cultural și generează o serie de modele pe care noi le vom numi după Thomas Germiné [1955] metafizici cuantice. Accepțiunile conceptelor, sub care acestea sunt preluate din limbajul științific în discursul cultural, constituie un model paradigmatic, relativ independent față de cel științific din care provine. Derivarea culturală a sensului conceptelor stă la baza convergenței semantice a oricărei paradigme socio-culturale.

În planul mentalităților se produce cea mai profundă restructurare, trecerea de la înțelegerea unei lumi obiective, cognoscibile și unice, la modelul unei pluralități de lumi a cărei indeterninare este prezisă teoretic. Noua epistemologie nu mai poate fi de tip pozitivist-cantitativistă ci mai degrabă holist-calitativistă care are în vedere presuposiția că cercetarea trebuie să includă sistemul cercetătorului și corelația acestuia cu obiectul cercetat. Se alunecă de la un nucleu dur al conceptului de realitate ca obiectualitate către o “pluralitate de realități posibile” care prin intervenția cercetătorului se ordonează (colapsează) într-o serie unică de rezultate consecințe. Reconstrucția “tabloului lumii” este o permanentă negociere a modelelor, corelate cu noile date experimentale. Feynman consideră că modelele teoretice trebuie astfel construite încât consecințele care se calculează să poată fi comparate cu experimentul” [2006: 144].

* *
*

Această nouă epistemologie renunță la pretenția de a explica cauzal realitatea în favoarea “unei mai bune înțelegeri a acesteia”, mai ales a adecvării consecințelor cu rezultatele experimentelor. “Științific este să afirmi ce este mai probabil, și ce este mai puțin probabil și nu să demonstrezi tot timpul posibilul și imposibilul” [2006: 144]. Paradigmele din fizică au adus mutații profunde

epistemologiei. Modelele care au adus succes în interpretarea lumii au fost preluate și utilizate în interpretarea altor sfere ale vieții sociale.

Din punct de vedere etic construcționismul introduce o mutare paradigmatică de aceleași dimensiuni cu cea ontologică și gnoseologică. Dacă ontologic realitatea este un construct rezultat în urma interacțiunii sociale, la nivel etic conceptele clasice precum cele din care rezultă un imperativ categoric devin inoperante, noțiunile de bine și de rău nemai având o valoare transcendentă, ci ele sunt un construct social cu rol ordonator în cadrul procesului de construcție și reconstrucție a realității.

Construcția categorială poate fi interpretată în sensul unei instituirii de nivel ontologic a semnificației. Are realitate conform acestui principiu construcționist doar acele elemente cărora li se pot asigura o semnificație care să poată fi operată de conștiință. Existența unor spații inoperante, poate fi suplinită din punct de vedere construcționist cu operarea unor transcendențe de tipul delegare de sacralitate.

Conceptul de delegare a sacralității îl putem vedea ca pe un construct supus unui proces de investire cu putere operantă și ordonatorie la nivelul realității careia îi impune astfel granițe categoriale. Conștiința înțelege lumea prin instituire categorială a unor granițe aleatorii în continuumul experienței intersubiective.

Kenneth Gergen consideră că proiectele etice sunt drastic limitate de înțelegerea construcționistă. Globalizarea ideologiilor și construcția unei culturi globale pot constitui în viziunea autorului direcții potențiale de evoluție a viitorului. Este astfel dificil de a identifica o direcție de construcție etică pornind fie de individualismul (specifică posmodernismului și provenind din modernitate) sau comunitarismului (pe care noi îl identificăm cu transmodernitate). Ambele direcții sunt candidați pentru construcția unui model etic pentru sec. XXI [Gergen, 2005:194]. Modificările asupra conceptului de realitate și mai ales virtualizarea spațiului social trece accentul etic dinspre morală înspre pragmatica discursivă și astfel spre deontica construcției sociale.

IERARHII ALE ADEVĂRULUI ȘTIINȚIFIC

Distincția între cunoscător și obiectul de cunoscut fundamentează epistemologia clasică pe baza conceptului de obiectivitate și pe axioma că Universul este obiectiv, cognoscibil și independent de cunoscător. Anne Harrington, specialistă în *Istoria științei* la Harvard, precizează că un substrat cultural al evoluției științei în Europa este viziunea creștină a omului creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu [cf. Zajonc, 2006:260]. Mîntea omului – asemănătoare cu aceea a lui Dumnezeu – este

rațională și pe deplin capabilă să înțeleagă natura. Natura este exterioară cercetătorului, și de aceea poate și trebuie privită din afară. Această premisă a făcut ca știința occidentală să se orienteze asupra exteriorității, naturii, pe care să o cerceteze prin observație și să o explice prin modele matematice. Natura este exterioară deci poate fi observată, și este creată rațional deci poate fi descrisă. Raționalitatea – consideră Weiming – implică o ordine logică, deci astfel de ordini sunt inerente naturii, iar mintea umană rațională și ea le poate identifica și studia [cf. Zajonc, 2006: 261]. Ioan Biriș consideră că se poate construi un model de „raționalitate integratoare” [1992: 5-32], care să permită o depășire a modelelor clasice și să deschidă perspectiva ontologiei holiste, integraliste. Biriș realizează o analiză predominant ontologică a fenomenelor de structurare-agregare, la nivel mecanic-fizic, psihic și metafizic [1999: 253-273].

Cunoașterea științifică pornește de la o serie de postulate care jalonează criteriile de științificitate ale unui discurs, pe care le vom analiza pentru a vedea în ce măsură acestea mai sunt actuale în orizontul științelor contemporane, în ce măsură reconstrucția paradigmei științifice afectează criteriile de științificitate.

Unitatea paradigmatică a științei este o supozitie unanim acceptată în epistemologia actuală. Vom lua în discuție în cele ce urmează o serie de cadre axiomatice care jalonează adevărul științific și care constituie adevărate

ierarhii ale adevărului științific în sensul constituirii și validării teoriilor științifice actuale, respectiv:

- Demersul științific își propune aflarea adevărului;
- Adevărul științific are referențial în realitatea obiectivă;
- Dimensiunea instrumentală a adevărului științific este raționalitatea logică aplicată experimentului sau raportării la fenomene;
- Demersul (adevărul) științific are un caracter explicativ asupra fenomenelor, comprehensiv asupra naturii și cauzei acestora și predictiv asupra desfășurării fenomenelor;
- Demersul științific utilizează o formă analitică sau sintetică de discurs, generând adevăruri apriori sau aposteriori;
- Cunoașterea științifică se încadrează într-un sistem paradigmatic. Adevărul acesteia rezultă din coerența sa logică înțeleasă ca atribuire a unuia și aceluiași sens pentru unul și același termen și utilizarea acelorași reguli metodologice.

“Ierarhizarea adevărului științific” nu a avut în vedere prioritatea epistemică a oricărei din aceste axiome, ci importanța lor în validarea caracterului științific a unui discurs teoretic. Adevărul acestuia rezultă din coerența sa

logică înțeleasă ca atribuire a unuia și aceluiași sens pentru unul și același termen.

Cunoașterea științifică se bazează pe cunoașterea legităților naturii. Pentru a putea afirma acest fapt va trebui să admitem valabilitatea axiomei epistemice conform căreia legile sunt efectiv operante asupra domeniului naturii la care se aplică și ele prezintă un anumit grad de invariantă. Căci, potrivit lui Gerard Stan:

„Cel ce-și exprimă încrederea în puterea științei de a oferi cunoaștere, de a oferi explicații de a ne apropia mai mult de adevăr își exprimă încrederea în posibilitatea științei de a formula legi și de a ne convinge, că, uneori, regularitățile observate inițial doar accidental sunt regularități necesare din structura fenomenului” [Stan, 2004:6].

Chiar dacă legile științei sunt diferite de legile naturii, cele dintâi își propun să fie o aproximație cât mai exactă a celor din urmă. Credința în existența unor legi în natură are ca presuposiție fondatoare concepția că există o ordine în natură. Această credință în existența unei ordini în natură, care să fie indiferentă la existența subiectului cunoscător, este în recursivitatea sa ultimă o afirmație metafizică.

De la nivelurile de realitate la realitatea adevărului-corespondență

Epistemologul Ștefan Celmare consideră că “trecerea de la fizica clasică la cea modernă a problematizat în ce măsură această știință reflectă realitatea independent de conștiința noastră, dacă enunțurile și conceptele teoriilor fizice nu se referă mai degrabă la cunoaștere decât la realitatea obiectivă” [2006:47]. Ideea de realitate și de descriere a realității este corelată cu prezența și intenționalitatea observatorului. Un electron apare ca particulă sau ca undă în funcție de tipul de experiență pe care cercetătorul alege să o efectueze [2006: 49]. Pentru a cerceta natura, fizicianul intră în dialog cu aceasta, iar natura îi răspunde în funcție de tipul de întrebare (experiment) ales. Este poziția cercetătorului privilegiată de mecanica cuantică? Poziția cercetătorului este mai degrabă aceea de inseparabilitate față de sistemul cercetat. Desigur utilizarea în acest context a termenului de inseparabilitate – înțeles ca „proprietatea unui sistem microfizic de a nu putea fi divizat în două părți independente” [Celmare, 2006: 49] – poate fi considerată puțin forțată, fizica neputând până în prezent da o explicație de tip nonlocal pentru corelația dintre tipul de experiment utilizat și răspunsul particulei. Inseparabilitatea constituie însă un model pentru filosofia științei și stă la baza paradigmei holiste conform căreia

Universul este un întreg inseparabil și fiecare interacțiune se repercutează asupra întregului Univers.

Inseparabilitatea la nivel cuantic devine transpusă axiologic la nivelul lumii oamenilor sub forma unor mișcări sociale precum feminismul, mișcarea pentru drepturile minorităților, mișcarea ecologică. Globalismul este o transpunere analogă a modelului inseparabilității de la realitatea microparticulelor la realitatea socială. Noua fizică generează un nou umanism. Nu ne putem retrage suverani în fața naturii pentru a o investiga și a o exploata, fără a exista consecințe ale acțiunilor noastre. Universul este un întreg și nu există un în afară unde să fugim de aceste consecințe ale acțiunilor noastre. Transdisciplinaritatea propune filosofiei științei o nouă paradigmă.

* *
*

Modelul inseparabilității generează în științele sociale teorii precum: feminism, perspectiva apreciativă, programarea neurolingvistică. Principiile metodei apreciative în sociologie [Cojocaru, 2005: 48-50] sunt corelate ideii de inseparabilitate dintre cercetător și mediul social. Organizațiile sociale sunt rezultatele interacțiunilor dintre modelele mentale ale indivizilor care o compun. Obiectivitatea unei organizații este dată de corelarea unor realități subiective. Cercetarea unei organizații și schimbarea

la nivelul acesteia sunt simultane. Realitatea socială (organizația) – consideră Elliot – poate fi gândită ca un text care poate fi interpretat permanent” [cf. Cojocaru, 2005: 49].

La nivelul realității sociale – notează Thomas Wachowski – harta (imaginea despre realitatea socială) precede teritoriul (realitatea însăși). “Dacă oamenii definesc o situație ca fiind reală atunci această situație este reală prin consecințele definirii ei ca reală” [cf. Cojocaru, 2006: 49]. Consecințele unei teorii științifice, propun experimentele ce urmează a fi efectuate pentru a o justifica. Aceste experimente fragmentează realitatea pentru a corespunde modelului teoretic. Harta cercetătorului, teoria științifică precede teritoriul (experimentul). Fizica cuantică a demonstrat că natura însăși răspunde cercetătorului după natura experimentului. Teoria construiește modelul realității. Basarab Nicolescu face distincția între real și realitate, “Realul semnifică ceea ce este, în timp ce realitatea este legată în experiența umană” [2005: 144].

Realitatea este concepută a avea niveluri. Un nivel de realitate integrează ansamblul de sisteme care prezintă invarianta sub acțiunea unor legi generale” [2006: 51] Sunt concepute astfel o realitate a nivelului cuantic, a nivelului uman și a celui cosmic. Fiecărui nivel de realitate îi corespunde o logică proprie. Existența nivelurilor de realitate face necesară introducerea conceptului de complexitate. Complexitatea poate fi înțeleasă în sensul